

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XI Sayı 2
Mart - Nisan 1972

DİNİ HÜKÜMLER VE DELİLLERİ

— II —

KIYAS ve İCMA'

Dr. Ali Arslan Aydın
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Kıyas ve İcma' Niçin Dinî Delillerdendir?

Önce bu sorunun cevabını vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Geçen yazımızda beyan ettiğimiz veçhile, İslâm dini'nde şerî (dinî) hükümlerin ilk ve esas kaynağı, Peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S.) e inzâl buyrulan Kitâbullah'dır. Bilindiği gibi, Peygamberimiz (S.A.V.) zamanında dinî hükümler, Kurân-ı Kerim'den alınır. Peygamber efendimiz, kendisine vahyolunan âyetleri Ashabına izah eder ve murâd-ı İlâhîyi yine vahye dayanarak onlara açıklardı. Peygamberimizin beyanları, Kitâballah'ın bir tefsiri mahiyetinde olduğundan, vahy ve ilhâma dayanan Sünnet-i Rasulullah da, «Edille-i Şer'iyye» den, yani dinî hükümlerin kaynaklarından sayıldı. Böylece Sünnet, Dinî Hükümler'in ikinci büyük kaynağı oldu.

Peygamberimiz (A.S. in âhirete irtihalinden sonra ilâhî vahy de tabii olarak son bulmuştu. Gerçi Kitap ve Sünnet'de müslümanların muhtaç oldukları her şeyin esası vardı. Fakat bu ilâhî hükümler, umumî kâideler ve esaslardan olduğundan, zamanın teceddüdü ile teceddüd eden cüz'î hadiselerin hepsine de açık olarak delâlet etmiyor, karşılaşılan yeni hâdise ve meseleler hakkında, Kitap ve Sünnet'te sarîh bir nass bulunmuyordu. Bu sebeple, bu gibi yeni hâdise ve muameleler hakkında içtihad yoluyla elde edilecek yeni hükümlere ihtiyaç hâsıl oldu. Bu da ancak, mevcut dinî naslardan faydalanılarak, hükmü bilinmeyen cüz'î hadiseleri, dinî hükmü bilinenlere kıyaslamak suretiyle, yani bir nevi içtihad ile olabiliyordu. Böylece, karşılaşılan yeni hadiselerin hükmünü öğrenmek için içtihad ve kıyasa lüzum hâsıl oldu. Zaten Hak Tealâ, Kur'an-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde, insanların aklına hitap ediyor, akla değer vererek, onu bu konuda vazifeye çağırıyor, itibar ve kıyas ile emrediyor. (1) Bu sebeple, Peygamberimiz (S.A.V.) zamanında dahi, Ashâbın büyükleri, hakkında sarîh nas vârid olmayan meselelerde kıyas ile, emsâli emsâline mukayese etmek suretiyle dinî hükümler elde ederler, yeni hâdise ve meselelerin hükmünü bu yolla anırlardı. Nitekim Peygamberimiz (A.S.) da buna izin vermişlerdi.

İşte böylece «Kıyas», dinî delillerin üçüncüsü olarak ortaya çıkmış ve dinî hükümlerin kaynaklarından sayılmıştır.

Bir de, Kitap ve Sünnet'te öyle deliller vardır ki, bunlar, muayyen bir meseleye katî ve sarîh olarak değil, zannî olarak delâlet eder. Manası açık olmayan bu gibi naslardan dinî hüküm istihsali zor olduğu için, herkese nasip ve müyesser olmaz. Halbuki bir asırda yaşayan müçtehidler, dinî bir mesele hakkında muayyen bir hükümde birleşir ve ittifak ederlerse, bu ittifak mutlaka şer'î (dinî) bir delile yani Kitap ve Sünnet'teki bir nass'a dayanacağından, Ehl-i Sünnet âlimleri nazarında (İcma') da dinî delillerden biri olarak kabul edilmiştir.

(1) Haşr: 2, Âli İmrân: 7, 190, Yûsuf: 111... gibi.

Böylece kıyas ve icma', Şer'î yani dinî delillerin ilk iki mühim esası olan Kitap ve Sünnet'e istinad ettiğinden, her ikisi, Ehli Sünnet ülamasınınca dinî delillerden sayılmıştır.

Şimdi, önce Kıyas'ın lügat ve ıstılah manaları; sonra rükünleri ile nevi-leri hakkında özlü bilgiler vereceğiz.

K I Y A S

a) Kıyas'ın lügat ve ıstılah manaları:

Kıyas lügatta: Takdir ve müsâvât manalarına gelir. Dilcilere göre kıyas bir şeyi diğer bir şeyle ölçmek demektir. Nitekim Araplar; «Kâsa eş-şey'e bi'ş-şey'i» derler ki, manası; «bir şeyi diğerine müsâvi kıldı» (2) demektir.

Istılahta ise Kıyâs : Şer'î bir delil ile daha önce sâbit bir şey hakkındaki hükmün mislini (aynını), müşterek bir illet vasıtasıyla, diğer bir şeyde izhar etmektir. (3)

Yani; «Asıl» denilen bir şeye, Kitap veya Sünnet ile sâbit olan dinî bir hükmü, «fer» denilen bir şeye, aralarında bulunan müşterek illete (sebebe) dayanarak teşmil etmektir. Böylece, aslında mevcut olan müşterek bir hükmü, müşterek illete (sebebe) binâen, yeni hâdisede izhâr etmek ve kapalı olan hükmünü açığa çıkarmaktır.

Meselâ; dinen, şarap içmek haramdır. Bu hüküm, dinî bir nass ile sâbittir. (4) Bu hükmün illeti de, sekir, yani sarhoşluk vermesidir.

Burada şarab'a (asıl) denir. Çünkü hakkındaki dinî hüküm, âyet-i kerîme ile sâbittir. İçilmesinin haram olması ise; şer'î bir delil ile sâbit olan dinî bir (hüküm) dür. Şarabın içene sarhoşluk vermesi ise; bu hükmün (illeti) dir.

Şimdi bu dinî hükmü, hakkında nass, yani dinî bir delil vârid olmayan yeni bir şeyde izhâr edeceğiz:

Meselâ: Rakı, viski, votka ve bira'da... Bunlara; (fer) denir. Çünkü rakı, viski, votka ve bira da, şarap gibi içiliyor ve içeni sarhoş ediyor. O halde, (asıl) denilen şarap ile, (fer) denilen bu yeni içkiler arasında müşterek bir illet var. O da, Bu içkilerin hepsinin (az veya çok) sarhoşluk vermesidir.

Bu misalde; (asıl) denilen şarabın hükmü, dinî bir nassla sâbittir. Çünkü Hak Teâlâ (5) bu konuda şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

Bu âyette bildirilen dinî hüküm; şarabın (haram olması) dır. Bu hükmün illeti olan (sarhoşluk vermesi), şarap ile diğer yeni içkiler arasında

(2) Bk. Teysîru'l-Vusul ilâ İlm-i'l-Usul : S. 96, Büyük Haydar Efendi: S. 362.

(3) Teysîru'l-Vusul... S. 96, B. Haydar ef. S. 360-361.

(4) Maide : 90.

(5) Mâide: 90 Meâli: «Ey İman edenler! İçki, kumar, (tapmaya mahsus) dikilitaşlar (putlar), fal okları, ancak şeytanın amelinden birer pisliktir (Onun için) Bunlardan kaçınınız...

müşterektir. İşte böylece; şarap hakkında âyet-i kerîme ile sâbit olan dinî hüküm, bu yeni içkiler hakkında da sâbit olmuş olur.

Bu misalde; yeni içkileri, hakkında dinî delil vârid olan ve hükmü bilinen şarap ile kıyaslamak suretiyle, sarhoşluk veren bu içkilerin de, dinî hükmünü öğrenmiş olduk.

Ancak, bu misalde de görüldüğü veçhile, Kıyas, dinî kesin nasslarla sâbit olan îtikad ve ibâdet konularında değil, (fer'î) adı verilen cüz'î fikhî mes'elelerde olur. Çünkü, kesin nasslarla sâbit olan din aslî hükümlerde içtihadla lüzum ve izin yoktur. Nitekim Mecelle'de, «Mevridi'N-ass'ta içtihadâ mesağ yoktur» denmiştir.

b) Kıyas'ın Rükünleri :

Yukarıda beyan ettiğimiz misalden anlaşılacağı veçhile, Kıyas'ın rükünleri dörttür:

Birincisi: Asıl (makîsu'n aleyh) dir. Şarap içmek gibi.

İkincisi: Fer' (makîs) dir. Rakı, viski veya bira içmek gibi.

Üçüncüsü : Dinî hükümdür. Şarap hakkındaki nass (âyet) ile sâbit olan hürmet (haram oluş) gibi.

Dördüncüsü : İlet (sebeb) dir. İlet, asıl hakkında verilen dinî hükmün sebebi olup, asıl ile fer' arasında müşterek olan bir vasıftır. İskâr (sarhoşluk vermek) gibi..

Kıyas yapacak olan Müctehid'in en mühim vazifesi; bu illeti bulup tesbit etmektir.

Görüldüğü üzere Kıyas, dinî hükümleri doğrudan doğruya ve müstakil olarak isbat eden dinî bir delil olmayıp; Kitab veya Sünnet ile sâbit olan bir hükmü, müşterek bir illet vasıtasıyla yeni fer'î bir mes'elede (hâdis veya mahalde) izhâr eden, yani kapalı olan bir hükmü açıklayan bir delildir.

c) Kıyâs'ın Nevileri :

Kıyas, dinî hükmün illetinin durumuna göre iki türlüdür:

Birincisi; «kıyas» veya «kıyas-ı celî» denilen açık kıyastır. Mutlak kıyas sözünden bu açık kıyas anlaşılır. Eğer kıyas illeti, yani hükmünün sebebi açık olur ve müctehid tarafından kolayca anlaşılırsa, bu kıyasa «celî (açık) kıyas» denir.

İkincisi ise; illeti kapalı (hafî) olan kıyastır ki, bu kıyasa «kıyas-ı hâfi» veya «istihsân» adı verilir.

Kıyas; Sahâbe'nin, Tabiî'nin fıkıh ve Kelâm âlimlerinin çoğunluğu nazârında, dinî delillerden biri olup, dinî hükümleri isbat eder. (6) Fukahânın Cumhuru, kıyas ile amel ederler. Kıyasın illeti mansus ise, o kıyasa «delil-i kat'î» değilse, «delil-i zannî» denir.

Kıyas hakkında verdiğimiz bu özet bilgilerden sonra, «Dinî Deliller» den olan «İcma» bahsine geçebiliriz.

(Devamı gelecek sayıda)

(6) Bk. Teysiru'l-Vusut ilâ İlm-i'l-ûsûl s. 80, B. Haydar efendi: s. 368 ve 402 - 404